

Леся МАРТИРОСЯН,

orcid.org/0000-0003-0930-5620

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи

Волинського національного університету імені Лесі Українки

(Луцьк, Україна) *lesja.lutsk57@gmail.com*

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПІДХІД ДО ВИХОВАННЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ЙОГО СУТНОСТІ

Соціокультурна сутність виховання дає підстави означити його як явище соціального життя, як елемент соціальної реальності, що поєднує дві сфери людського буття – соціальну і культурну. Одночасно виховання є явищем педагогічним, у якому поєднуються цілеспрямовані впливи спеціально створених для цього різноманітних соціальних інституцій і впливи соціальних інститутів функціональне призначення яких інше, або подвійне і які несуть у собі власні (позитивні, негативні) культурні цінності. Соціокультурний підхід дозволяє вивчати виховання у його цілісності та культурній своєрідності.

Мета статті полягає у висвітленні теоретико-методологічних засад соціокультурного підходу як інструменту пізнання феномену виховання.

Встановлено, що соціокультурний підхід до виховання дозволяє означити його соціокультурну сутність, характеристики та рівні функціонування як в спеціально сконструйованому освітньому, так і поза освітньому, неорганізованому виховному просторі.

Аналіз можливостей застосування соціокультурного підходу до виховання свідчить про цілісність у ньому соціального, культурного і педагогічного, що дозволяє продукувати нову методологічну основу його дослідження. З'ясовано, що соціологічні принципи соціокультурного підходу у педагогічних дослідженнях необхідно доповнити принципами педагогічними. Доведено, що застосування соціокультурного підходу у якості методологічного інструментарію до вивчення виховання дозволяє розглянути особливості соціокультурних трансформацій виховання як соціокультурного явища у процесі історичного розвитку суспільства, зрозуміти природу його криз та виявити шляхи зміни або утвердження антропосоціальної відповідності (особистісно-поведінкових характеристик людини, які продукує виховна система до соцієтальних характеристик суспільства), особливо в періоду зміни соціокультурної ситуації.

Ключові слова: соціокультурний підхід, соціокультурна реальність, соціокультурна трансформація виховання.

Lesia MARTIROSIAN,

orcid.org/0000-0003-0930-5620

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School

Lesya Ukrainka Volyn National University

(Lutsk, Ukraine) *lgusak04@ukr.net*

A SOCIO-CULTURAL APPROACH TO THE STUDY OF EDUCATIONAL ISSUES NATURE AS A RESEARCH METHODOLOGY

The socio-cultural essence of education/upbringing gives grounds to define it as a phenomenon of social life, as an element of social reality that comprises two areas of human existence – social and cultural. At the same time, education is a pedagogical phenomenon that combines target influences of various social institutions, purposely-created, and the influences of the social institutions whose functional purpose is different, or dual, and which promote their own (positive, negative) cultural values. The socio-cultural approach allows studying education in its integrity and cultural originality.

The purpose of the article is to highlight the theoretical and methodological foundations of the socio-cultural approach as a mechanism for understanding the phenomenon of education/upbringing.

The socio-cultural approach to education allows defining its socio-cultural essence, characteristics, and levels of functioning both in specially-constructed educational and out-educational, unorganized educational spaces.

The analysis of the application possibilities of the socio-cultural approach to study education and upbringing testifies to integrity of social, cultural, and pedagogical aspects in it that allows producing a new methodological basis for its research. The study has revealed that in pedagogical research, it is necessary to supplement the sociological principles of the socio-cultural approach with the pedagogical principles. The application of the socio-cultural approach as a methodological guide for the study of education allows considering the socio-cultural transformations in education as a

socio-cultural phenomenon formed in the course of the historical development of society. This approach contributes to a better understanding of education/upbringing crises' nature and identifying the ways to change or establish anthropo-social compliance of personal and behavioral characteristics of a human, formed by the educational system, with the societal characteristics of society, especially in the situations of socio-cultural changes.

Key words: *socio-cultural approach, socio-cultural reality, socio-cultural transformation of education/upbringing.*

Постановка проблеми. Виховання – це універсальний феномен суспільного буття, який забезпечує поступ цивілізаційного розвитку людства. Воно є невід’ємною частиною соціальної реальності, яка фіксує особливості розвитку суспільства і особистості. Т. Барсукова визначає виховання як «соціокультурне явище, змістовою суттю якого є система норм і цінностей, що передаються від покоління до покоління через цілеспрямовану соціалізацію, у результаті якої формується особистість з певним набором якостей потрібних суспільству» (Барсукова, 2006а: 17). На соціокультурних характеристиках виховання наголошує Н. Боритко. Він звертає увагу на те, що виховання, як соціальна функція відтворення людської якості, може бути зрозумілим лише у контексті культури як соціокультурного феномена. Виховання людського в людині – це відтворення у ній соціальної культури, «окультурення» людини (Боритко, 2001: 8).

Визнання соціокультурної сутності виховання дає підстави означити його як явище соціального життя, як елемент соціальної реальності, що поєднує дві сфери людського буття – соціальну і культурну.

Одночасно необхідно звернути увагу на те, що виховання є не лише соціокультурним явищем, але й явищем педагогічним, функціональне призначення якого – організація цілеспрямованого процесу формування і розвитку особистості з метою її соціального становлення. Однак, цей процес має певну особливість – у ньому поєднуються впливи цілеспрямовані, які є за своїм характером експліцитними (явними, відкритими) і впливи стихійні, не контрольовані, які є імпліцитними (скритими, латентними). Перші впливи здійснюються соціальними інституціями спеціально для цього створеними (школа, позашкільні заклади тощо), другі – соціальними інституціями (сім’я, громадські організації, церква, засоби масової інформації тощо) функціональне призначення яких інше, або подвійне. Таким чином виховання постає як триєдиний феномен – соціальний, культурний, педагогічний. З цієї причини вивчення виховання з позицій соціокультурного підходу не може виключати його вивчення як явища педагогічного.

Аналіз досліджень. Соціокультурний підхід до вивчення виховання в українській педагогічній науці пов’язаний з іменами таких визначних

науковців як В. Андрущенко, І. Бех, А. Бойко, О. Дубасенюк, І. Зверева, І. Зязюн, Л. Коваль, В. Кремень, М. Левківський, О. Сухомлинська. У їхніх працях здійснене осмислення феномену національної освіти і виховання, його історії через призму соціокультурного підходу. Існує значна кількість досліджень, у яких з позицій соціокультурного підходу розглядаються часткові проблеми виховання і освіти (О. Єжова, Н. Коваленко, О. Кучерук, О. Марченко, І. Поставий, А. Рижанова, Т. Тюльпа, А. Хоменко, В. Чугреевата ін.). Серед досліджень присвячених історії виховання, з позицій соціокультурного підходу, привертає увагу одна з перших спроб вітчизняних науковців (П. Гусака, Л. Гусак, зокрема й автора статті Л. Мартіросян) на основі авторського теоретико-методологічного трактування соціокультурної сутності виховання здійснити комплексне дослідження старогрецького виховання епохи античності (Гусак, 2016).

Одночасно необхідно зауважити, що використання соціокультурного підходу в педагогічних, у тому числі історико-педагогічних дослідженнях має ряд труднощів. Їх причиною є розбіжності не лише серед педагогів-науковців, але і серед соціологів, філософів, істориків щодо розуміння сутності та змісту методології, основних категорій і понять («соціокультурне», «суспільство», «особистість», «культура», «соціокультурна реальність», «соціокультурна трансформація» тощо).

Сьогодні актуалізація соціокультурного підходу до вивчення виховання обумовлюється багатьма причинами. Найперше – суспільство потребує вироблення нових цінностей виховання, які будуть відповідати ціннісним орієнтирам нової соціокультурної епохи. Необхідно погодитися з думкою соціолога Є. Сірого про те, що радикальні соціально-політичні та соціально-економічні зміни суттєво похитнули устої культури і виховання. Більшість верств населення не була готова до тих змін, що відбулися у суспільстві. Система старих цінностей і устоїв була зламана, а нова ще й досі не сформована (Сірий, 2007). Реалізація у недалекому минулому комуністичних та популяризація сьогодні космополітичних цінностей виховання, які не відповідають духовним і моральним запитам українського суспільства уже призвели до глибокої кризи усієї виховної системи.

По-друге, щоб вибудувати адекватну сучасним умовам систему виховання, необхідно усвідомити виховання як цілісне соціокультурне і педагогічне явище, яке формується і функціонує як результат дії різноманітних соціальних інституцій з різними за характером виховними впливами – експліцитними (явними, відкритими) та імпліцитними (скритими, латентними).

По-третє, постає необхідність виявлення внутрішніх та зовнішніх соціокультурних чинників, які впливають на зміст виховання, визначають форми і методи його реалізації у сучасній соціокультурній ситуації. У даному контексті особливого значення набуває дослідження історичної ретроспективи виховання, яка сприятиме не лише виявленню історичного фактажу, а найперше, усвідомленню закономірностей прояву тих чи інших чинників розвитку виховання в різні історичні епохи та можливостей їх аналізу через призму сучасної соціокультурної ситуації.

Актуалізація соціокультурних якостей виховання через застосування соціокультурного підходу до його вивчення дає можливість розв'язувати окреслені завдання, розглядаючи його феномен у цілісності та еволюційному розвитку.

Мета статті полягає у висвітленні теоретико-методологічних засад соціокультурного підходу як інструменту пізнання феномену виховання.

Виклад основного матеріалу. Традиційні уявлення про виховання, що склались у педагогічній науці, не відповідають сучасним суспільним викликам. Про це свідчить нівелювання ролі виховання як цілеспрямованого впливу на особистість, зменшення інтенсивності виховної функції його основних інститутів (сім'я, заклади освіти, позашкільні заклади тощо) та посилення у виховному просторі стихійних, неконтрольованих впливів інших соціальних інститутів.

З огляду на вказані факти фрагментації виховних впливів у соціальній реальності повсякденного життя видається перспективним його вивчення з позицій соціокультурного підходу, який дає можливість досягнути й усвідомити виховання як цілісний процес.

Т. Барсукова вважає, що виховання як соціокультурне явище функціонує на трьох рівнях: на процесуальному – як процес селекції і трансляції соціокультурного досвіду; на інституційному – як функція соціокультурних інститутів, спрямована на задоволення виховних потреб соціуму; на суб'єктно-діяльнісному – як діяльність соціальних суб'єктів для управління соціалізацією (Барсукова, 2006b: 15). Поділяючи думку автора, необхідно акцентувати ціннісний аспект усіх трьох рівнів, їх зв'язок з культурою.

Виховання як процес – це одна із форм соціального буття, яка виникає одночасно з появою культури і існує протягом усієї історії людства. Воно відображає потреби суспільства в передачі і відтворенні соціального досвіду опредмеченого в культурі від одних соціальних суб'єктів до інших. Виховання як процес передачі досвіду може здійснюватися як в спеціально сконструйованому освітньому, так і поза освітньому, неорганізованому виховному просторі.

Виховання як соціальний інститут постає у вигляді соціальних практик, що регулярно повторюються протягом тривалого часу, санкціоновані суспільством та підтримуються за допомогою соціальних норм. Виховання зосереджується на нормативно-ціннісному змісті, а форми його реалізації мають культурно обумовлений характер. Однак, функціонування виховання як соціального інституту, потребує додаткової уваги, оскільки має певну особливість – воно візуалізується як інституалізоване лише частково. З одного боку, виховання включає в себе інституалізовані структури, такі як заклади освіти, позашкільні заклади, сім'ю, а з іншого боку, має корелятивні зв'язки з іншими соціальними інститутами, виховні впливи яких є латентними та стихійними, але надзвичайно значимими для виховання особистості. Виховні впливи соціальних інституцій за ціннісно-смісловим навантаженням і тривалістю у часі не однакові. Вплив візуалізованих інституцій за своєю суттю є спеціально організований, цілеспрямований і контрольований, але він здійснюється лише певний проміжок часу (наприклад: період навчання у школі, до настання повноліття чи створення власної сім'ї тощо). За ціннісно-смісловим навантаженням виховні впливи візуалізованих інституцій соціально позитивні і санкціоновані суспільством.

Вплив не візуалізованих інститутів за своєю суттю є частково-контрольованим, або неконтрольованим узагалі, проте здійснюється протягом усього життя людини і за значимістю у її соціальному становленні переважає впливи інституцій візуалізованих. За ціннісно-смісловим навантаженням вплив не візуалізованих інститутів може бути як соціально-позитивним так і соціально-негативним, який призводить до відхилень у поведінці індивіда від санкціонованих суспільством соціальних норм.

На формуванням соціально-позитивної суспільно-нормативної поведінки соціальних об'єктів (індивідів) і нівелювання соціально-негативних впливів на них спрямований суб'єктно-діяльнісний рівень функціонування виховання як соціокультурного явища. Характер взаємо-

дії суб'єктів виховного процесу обумовлюється культурними традиціями суспільства і впливає на формування особистої культури учасників виховного процесу. Таким чином цей рівень виховання спрямований на досягнення єдності культурного розвитку особистості і суспільства.

Отже, соціокультурний підхід до виховання дозволяє визначити його соціокультурну сутність, характеристики та рівні функціонування у виховному просторі.

Становлення традиції вивчення виховання з позицій соціокультурного підходу розпочалося з середини ХХ століття. Інтеграція культурологічного та соціологічного підходів до вивчення історико-педагогічних явищ обумовила виникнення у другій половині ХХ ст. «нової історії педагогіки» яка, за повідомленням Б. Бім-Бада, розглядала виховання у контексті еволюції широких соціалізуючих процесів, так і у зв'язку з загальнокультурною динамікою суспільства, зверненням до його історії (Бім-Бад, 2002:110-112).

Актуалізація соціокультурного підходу до виховання у теоріях науковців потребує уточнення його основних засад. На думку Н. Селютіної соціокультурний підхід ґрунтується на розумінні єдності культури та соціальності, що утворюються та перетворюються діяльністю людини (Селютіна, 2013: 2). У цьому контексті суспільство та його інститути необхідно розглядати як соціокультурну систему, яка знаходиться у постійному процесі трансформації.

Першопочатково ідея соціокультурної трансформації системи суспільного життя виникла в теорії К. Маркса, який вважав основним чинником природно-історичного процесу розвитку суспільства економічні та виробничі відносини (Маркс, 1987: 191- 229). Проте, ця ідея була піддана значній критиці М. Вебером, який, на противагу, висунув ідею рівнозначності матеріальних і культурних складових у суспільному житті. На переконання науковця вони взаємодіють та рівнозначно впливають один на одного (Вебер, 1990: 364-365). Ідея циклічності соціокультурної динаміки суспільного розвитку знайшла своє втілення в теорії П. Сорокіна, а ідея прогресивної еволюції суспільства до вищих системних рівнів – у теорії Т. Парсонса. (Сорокін, 2000); (Парсонс, 1994); (Парсонс, 1998).

Соціокультурний підхід до розгляду суспільного розвитку корелює з цивілізаційним підходом, який розглядає історичний процес як взаємодію цивілізацій через призму культури. Тобто, сутність цивілізації розкриває її культура. На думку Н. Хренова, про це свідчить термінологія, яку використовують науковці для означення циві-

лізації: П. Сорокін – «культурні суперсистеми», А. Тойнбі – «локальні цивілізації», М. Данілевський – «культурно-релігійні спільноти» або «культурно-історичні типи» (Хренов, 2017).

Отже, бачимо, що поняття «культура» і «цивілізація» є надзвичайно близькі, іноді взаємозамінні. Цивілізацію необхідно характеризувати, насамперед, як культурно-історичну систему, про що пише В. Касьян (Касьян, 2006). Він наголошує, що цивілізаційний підхід до розгляду історії не підміняє і не відміняє формаційний підхід. Цивілізаційний підхід включає формаційний як складову соціальної причинності певних етапів історичного процесу. Зазначимо, що обидва підходи мають елемент ефективності в дослідженні та поясненні особливостей розвитку суспільства.

Продовжуючи думку науковця щодо ефективності формаційного і цивілізаційного підходів у дослідженні процесу історичного суспільного розвитку, акцентуємо увагу, що соціокультурний підхід не лише не заперечує їх, а й об'єднує у єдине ціле. Одночасно соціокультурний підхід створює можливість поглибити частину соціальної та звернути увагу на інституційний аспект суспільства, як процес і результат структурного та функціонального сполучення культури і соціальної системи. Саме в інституційному контексті відбуваються розробки соціокультурного підходу у зарубіжній науці (Т. Парсонс, Ю. Габермас, Е. Гідденс, П. Бергер, Т. Лукман, Дж. Тернер та ін.). Активна методологічна розробка соціокультурного підходу у цьому ж контексті ведеться російськими соціологами, до числа яких відносять О. Ахієзера, В. Біблера, М. Кагана, М. Лапіна, В. Стьопіна, Б. Єрасова, С. Крапивенського, М. Петрова, В. Фофанова та ін. Серед українських дослідників виділяються дослідження Є. Борінштейна, І. Зазюна, В. Кременя, С. Макеєва, В. Мельник, О. Михайлюк, О. Ровенчак, В. Степаненко, Н. Черниш, Н. Шакунта ін.

Російський науковець С. Крапивенський вказує, що соціокультурний підхід розуміється як методологічна засада для вивчення суспільства як «певної цілісності», суть якої у єдності культури та соціальності в їх конкретно-історичних формах. Культура і соціальність з'являються і трансформуються у результаті діяльності людини (Крапивенський, 1997: 27).

Аналогічну думку висловлює вітчизняний науковець Є. Борінштейн: «Соціокультурне – це єдність соціального і культурного, вбудованість культурного у соціальне, які категоріально розкриваються в соціокультурній реальності» (Борінштейн, 2010: 5).

У цьому контексті необхідно звернути увагу на думку російського науковця М. Лапіна про фундаментальні виміри людського буття. До них він відносить людину у її співвідношенні із суспільством, характер культури і тип соціальності. Усі виміри взаємопов'язані, впливають один на одного і є найважливішими характеристиками людського соціуму. Під культурою М. Лапін розуміє сукупність способів і результатів діяльності людини (матеріальних, духовних, ідеї, цінності, норми тощо), а під соціальністю – сукупність відносин людини або іншого соціального суб'єкту з іншими суб'єктами (економічних, соціальних, ідеологічних, політичних відносин, що формуються у процесі діяльності). (Лапін Н.И. Проблема соціокультурної..., 2000а: 3–5).

Поділяючи позицію М. Лапіна, можемо констатувати, що категорія «соціальне» дозволяє виявити і відобразити сутність суспільного життя людей, специфіку буття суспільства як суб'єкта життєвого процесу загалом, специфіку всіх соціальних процесів і соціальних суб'єктів.

Єдність соціального і культури продукує соціокультурний підхід до вивчення історичного процесу розвитку суспільства. М. Лапін конкретизує соціокультурний підхід у наступних принципах: принцип людини активної (*homo activus*), яка здійснює соціальні дії і взаємодії; принцип взаємопроникнення культури і соціальності; принцип антропосоцієтальної відповідності або сумісності особистісно-поведінкових характеристик людини і соцієтальних характеристик суспільства; принцип соціокультурного балансу або рівноваги між культурними і соціальними компонентами як умови стійкості суспільства; принцип симетрії і взаємо зворотності соцієтальних процесів (Лапін Н. И. Проблема соціокультурної... , 2000b: 6-7).

Вважаємо за необхідне уточнити зміст термінів «соціальне», «соцієтальне».

Поняття «соціальне» в широкому розумінні є синонімом понять «суспільне» і означає усе те, що належить до суспільства і відмінне від природи; у філософському розумінні – соціальний рух матерії. У вузькому розумінні – «соціальне» є одним із аспектів «суспільного» і означає сфери суспільного життя як цілісної системи (економічна, політична, соціальна, духовна, екологічна тощо).

Поняття «соцієтальне» (англ. *societal*), застосовується для соціологічного аналізу організаційних аспектів життєдіяльності суспільства в цілому (усієї системи суспільних відносин: економічних, соціальних, політичних тощо), як тотожне поняттю «суспільне».

Використання М. Лапіним понять «соціальне» і «соцієтальне» дає підстави характеризувати суспільство як самодостатню соціокультурну систему, що виникає і змінюється у результаті дій людини. Її функції і структури забезпечують суперечливі потреби, цінності та інтереси суб'єктів діяльності, що входять у цю систему, а їх баланс здійснюється через сукупність соцієтальних процесів, які відбуваються в суспільстві в цілому і характеризують суспільство як цілісну систему. Тип суспільства, на переконання М. Лапіна, характеризується типом антропосоцієтальної відповідності (в традиційному суспільстві характеристики людини повинні відповідати соцієтальним структурам, які обмежують або закривають простір ініціативам особистості, що порушують традиції; у ліберальному – відкривається доступ особистості для цілеспрямованих інновацій). Перетворення типу антропосоцієтальної відповідності або її конкретно-історичної форми визначається як соціокультурна трансформація. Процес трансформації охоплює усі основні структури суспільства, залежить від дії масових соціальних груп, є протяжним у часі і непередбачуваним за результатом. Соціокультурна трансформація розпочинається з кризи соціокультурного балансу і завершується встановленням нового, після чого настає етап інституалізації і відтворення нового типу суспільства (Лапін Н. И. Соціокультурний підхід..., 2000: 7-8).

Пропонована М. Лапіним схема соціокультурної трансформації суспільного розвитку, видається, оптимально підходить у ролі інструментарію, до вивчення соціокультурної еволюції виховання. Принципи соціокультурного підходу, визначені М. Лапіним і застосовані під час вивчення виховання, дозволяють розглядати його як цілісний процес становлення та розвитку людини, який глибоко інтегрований у соціальне та культурне життя суспільства і є його невід'ємною частиною. Проекція на виховання принципу людини активної (*homoactivus*), яка здійснює соціальні дії і взаємодії, дозволяє розглядати особистість як активного учасника виховного процесу, здатного опанувати світ, перетворювати його реалії у внутрішній зміст освіченості і культури. Через призму цього принципу виховання постає як спеціально організований процес соціокультурної ідентифікації людини через емоційне прийняття нею норм, які регулюють її соціальну поведінку. Особистісне становлення відбувається шляхом інтеріоризації суспільних цінностей, ідентифікації з соціокультурним середовищем.

Принцип взаємопроникнення культури і соціальності дозволяє включити у предметне поле

педагогіки, її історії різні соціальні утворення, які до цього часу не були об'єктом досліджень. Наприклад, О. Сухомлинська вважає, що у другій половині ХХ ст., коли наукове знання постає як цілісність із соціумом, виокремилися й спеціальні групи як об'єкти дослідження. Для історії педагогіки це передусім сім'я, дитячі та юнацькі організації, як формальні, так і неформальні, вікові угруповання та ін. Сюди можна віднести і спричинені соціумом регіональні особливості (етнічні, географічні та ін.) (Сухомлинська, 2004).

Принцип соціокультурного балансу або рівноваги між культурними і соціальними компонентами дає підстави визначити шляхи досягнення оптимального використання потенціалу різних компонентів (соціальних і культурних) у побудові ефективної виховної системи, що дозволить оптимізувати її зміст і функції.

Принцип антропосоціетальної відповідності або сумісності особистісно-поведінкових характеристик людини і соціетальних характеристик суспільства; принцип симетрії і взаємозворотності соціетальних процесів надають вихованню не лише «внутрішнього» змісту (проблема організації цілеспрямованого виховання у спеціальних закладах), а й надзвичайно посилюють його «зовнішній» аспект (визначення суспільно прийнятної мети, форм і методів виховання а також умов, які створює суспільство для її досягнення).

Дотримання вказаних принципів забезпечує розгляд виховання в принципово ширшій перспективі цивілізаційного розвитку людства і країни, дозволяє враховувати глобальні, національні проблеми і перспективи, своєрідність економічних, політичних, науково-технічних, освітянських, духовних, екологічних та інших процесів суспільного життя.

Застосування соціокультурного підходу у якості методологічного інструментарію до вивчення виховання дозволяє розглянути особливості соціокультурних трансформацій виховання як соціокультурного явища у процесі історичного розвитку суспільства, зрозуміти природу його криз та виявити шляхи зміни або утвердження антропосоціетальної відповідності (особистісно-поведінкових характеристик людини, які продукує виховна система до соціетальних характеристик суспільства), особливо в періоди зміни соціокультурної ситуації. Це має вирішальне значення для організації і становлення системи виховання у пост-трансформаційному суспільстві. Беззаперечним є факт, що сумісність особистісно-поведінкових характеристик людини і соціетальних характеристик суспільства забезпечує виховання, яке є механізмом відтворення суспільства, його

цінностей, способу життя тощо, тобто, конкретної форми історичної соціокультурної реальності.

Зроблений висновок корелюється з думкою Л. Єршової про те, що соціокультурний підхід ґрунтуючись на принципі єдності логічного та історичного, має бути орієнтованим на дослідження соціуму, тобто зовнішніх культурно-історичних та соціально-політичних умов, що визначають розвиток історико-педагогічного процесу феномену виховання (Єршова, 2015: 75). У цьому контексті зовнішні культурно-історичні та соціально-політичні умов це і є конкретна форма історичної соціокультурної реальності яка визначає особливості виховання як суспільного явища.

Соціокультурна реальність як наукове поняття означає соціальну й культурну сфери життєдіяльності суспільства як два взаємозумовлених виміри суспільного життя – матеріальний і духовний, що реалізуються у конкретно-історичному часі і просторі. У проекції на виховання як історичний процес, матеріальний вимір соціокультурної реальності – це соціальні інститути, що здійснюють виховну функцію; духовний – цінності, значення, ідеали, норми, уявлення тощо, які поділяє більшість членів суспільства. У процесі життєдіяльності особистості шляхом реалізації її творчого потенціалу, з однієї сторони, відбувається розвиток особистості, з іншої – відбувається трансформація та перетворення соціокультурної реальності. О. Єжова, досліджуючи проблему виховання у новій соціокультурній реальності, цілком справедливо звертає увагу на те, що історичний час і простір можуть зумовлювати відмінні між собою системи життєвих цінностей (Єжова, 2013: 72). Тобто соціокультурна реальність має свої характерні особливості, які впливають на особистість і приводять до формування в неї особливого менталітету та певних стереотипів мислення й поведінки.

Водночас складно знайти суспільство, яке не змінюється у просторі і в часі: через набуття нових ознак воно удосконалюється, розвивається. Соціокультурна реальність піддається змінам, трансформації. Соціолог В. Нікітаєв вважає, що соціокультурні зміни – це процеси трансформації у сфері культури і соціального розвитку суспільства. Вони розгортаються у часі і суспільстві, а також у соціальних групах, з яких воно складається. Ці зміни, з однієї сторони, можуть мати переважно духовний характер, тобто стосуватися культурної складової соціокультурної реальності, а з іншої – соціальної (Нікітаєв, 2012). Отже, відбуваються зміни способу організації суспільства, формується дещо об'єктивно нове, яке має інші якісні соціокультурні характеристики.

У такі трансформаційні періоди розвитку суспільство постає перед проблемою – до яких соціальних стандартів, очікувань і перспектив готувати молодь. Можливості усталеного розуміння виховання виявляються недостатніми для відповіді на ті соціальні запити, що продукує змінена соціокультурна реальність. Певний період часу виховання ще продовжує орієнтуватися на відтворення старих форм соціального буття. Внаслідок такої суперечності перед суспільством постає завдання зміни виховних впливів відповідно до нових потреб суспільства, формування особистості, здатної відповідати новим суспільним запитам.

Наприклад, трансформація рабовласницького суспільства у феодальне, супроводжувалась глобальною кризою античного суспільства і культури (у тому числі і традицій виховання) та завершилась докорінною зміною соціокультурної ситуації. У результаті в Європі постала нова соціокультурна реальність: кардинально змінився спосіб життя суспільства, сформувались нові соціальні інститути; антична культура піддалась забуттю, античні цінності громадянства, соціально активної особистості, змінились на цінності християнські. Це обумовило появу християнської концепції виховання, релігійне тлумачення його природи, цілей, мети, завдань і як результат – появу нової релігійної системи виховання.

Зміна соціокультурної ситуації, що відбулась у західноєвропейських країнах в період становлення капіталістичного способу виробництва, також змінила європейську соціокультурну реальність: сформувався новий, капіталістичний спосіб життя, виникли нові верстви населення, установались інші, відмінні від феодальних, форми взаємодії між ними тощо. Зміна соціокультурної ситуації обумовила утвердження нових ціннісних орієнтацій суспільства, нового ідеалу людини та концепцій її виховання (напр., у парадигмі гуманістичного, особистісно-орієнтованого підходу тощо). Результатом цих змін стало виникнення нової системи виховання, яка відображала реалії життя капіталістичного суспільства і відповідала на його запити.

Отже, спостерігається певна закономірність: зміна соціокультурної ситуації завершується формуванням нової соціокультурної реальності, яка виробляє нові культурні цінності, зокрема й цінності виховання, формується інша, нова система виховання.

Завершуючи вивчення можливостей застосування соціокультурного підходу до виховання, потрібно звернути увагу на те, що він дозволяє досліджувати загальні універсальні тенденції його розвитку, виявляти закономірності, усвідомлювати як

цілісний соціокультурний феномен, осмислювати проблеми його соціокультурної трансформації.

Висновки. Сучасні дослідження виховання потребують використання інноваційної методології. Утруднення її вибору пояснюється складністю самого феномену виховання – воно є не лише соціальним явищем, а й культурним та педагогічним. Соціальний аспект у вихованні відображає його статус соціального явища, соціального процесу і соціального інституту. Культурний – надає вихованню смислових цінностей. Педагогічний – забезпечує організацію цілеспрямованої виховної діяльності щодо оволодіння особистістю суспільним досвідом і створення сприятливих умов з метою формування певних якостей особистості.

Аналіз можливостей застосування соціокультурного підходу до виховання, не зважаючи на дискусійність його статусу у соціогуманітарних науках, дає підстави стверджувати про цілісність у ньому соціального, культурного і педагогічного, що продукує нову методологічну основу дослідження феномену виховання. Методологія соціокультурного підходу сприяє усвідомленню закономірностей розвитку виховання у їх співвідношенні із закономірностями розвитку суспільства. Вона ґрунтується на розумінні суспільства та його інститутів як соціокультурної системи, яка знаходиться у постійному процесі трансформації.

Соціокультурний підхід як методологічний інструмент дослідження дозволяє виявити закономірності і тенденції соціокультурних трансформацій виховання у процесі його історичного розвитку, шляхи утвердження антропосоціетальної відповідності особистості до соціетальних характеристик суспільства, особливо, в періоди зміни соціокультурної ситуації, зрозуміти природу ефективності або кризи виховної системи у тій чи іншій конкретній формі історичної соціокультурної реальності.

Соціокультурний підхід дозволяє інтерпретувати історичні форми виховання з позицій розуміння історичного процесу розвитку людства; визначити мету і засоби виховання як культуротворчих складових загального соціокультурного процесу; осягнути його недоліки і переваги, причини, наслідки і значення; відстежити найважливіші «наскрізні» проблеми виховання у їх часовому розвитку і в зв'язках один з одним.

Використання соціокультурного підходу до вивчення виховання вимагає доповнення соціологічних принципів дослідження принципами педагогічними, таким як: системність, цілісність, міждисциплінарність, ціннісна орієнтація, єдність логічного та історичного. Дотримання цих прин-

ципів дозволить досягнути історичну динаміку виховання, її особливості; розглянути виховання з позицій онтології, як феномен соціального буття та з позицій епістемології як теоретичну модель, яка забезпечить раціональний спосіб його наукового пізнання. Це дозволить сфокусувати загальні характеристики виховання як соціокультурного явища з максимальним абстрагуванням від індивідуальних характеристик, що забезпечить об'єктивне пізнання незалежних закономірностей його функціонування. Використання соціокультурного підходу також дозволить збагатити

і розширити уявлення про природу виховання; подолати односторонність та догматизм у розумінні історичного процесу зміни виховних систем у зв'язку із змінами соціокультурної реальності у конкретний історичний період.

Перспективи дослідження полягають у подальшій розробці теоретичних положень соціокультурного підходу до виховання, розробленні його понятійного апарату та розробленні теоретичної моделі соціокультурного феномену виховання з можливістю її екстраполяції на виховання різних історичних періодів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барсукова Т. И. Воспитание в современном российском обществе (социокультурный анализ) : автореф. дис. ... д-ра социол. наук : 22.00.06. Ставрополь, 2006. 49 с.
2. Бим-Бад Б. М. Педагогический энциклопедический словарь. М. : Изд-во: Большая Российская энциклопедия, 2002. 528 с.
3. Борінштейн Є. Р. Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Одеса, 2010. 32 с.
4. Борытко Н. М. В пространстве воспитательной деятельности : монография. Волгоград : Перемена, 2001. 181 с.
5. Вебер М. Избранные произведения. М. : Политиздат, 1990. 805 с.
6. Гусак П. М., Гусак Л. Є., Мартіросян Л. А. Виховання у Стародавній Греції: соціокультурний контекст. У 2 ч. Ч. 1 : навч. посіб. для вищих пед. навч. закладів. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 200 с.
7. Єжова О. О. Виховання особистості у новій соціокультурній реальності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 7. С. 69-75. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21IID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=pednauk_2013_7_11 (дата звернення: 6.06.2021).
8. Ершова Л. Є. Трансформація виховного ідеалу в Україні (XIX – початок XX століття). Київський, Одеський, Харківський навчальні округи : монографія. Житомир : Вид. Євенок О. О., 2015. 642 с.
9. Касьян В. І. Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів : навч. посіб. 5-е вид., випр. і доп. Київ : Знання, 2008. 348 с.
10. Крапивенский С. Э. Социокультурная детерминанта исторического процесса. *Общественные науки и современность*. 1997. № 4. С. 25–33.
11. Лапин Н. И. Проблема социокультурной трансформации. *Вопросы философии*. 2000. № 6. С. 3-17.
12. Лапин Н. И. Социокультурный подход и социетально-функциональные структуры. *Социологические исследования*. 2000. № 7. С. 3–12.
13. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения: в 30 т. Изд. 2-е. М.: Госполитиздат, 1960. Т. 23: [К. Маркс. Капитал. Критика политической экономии. Т. 1, кн. 1: Процесс производства Гбз; подгот. к печати А. И. Малыш]. 907 с.
14. Никитаев В. В. Субъекты и типология социокультурных изменений [Электронный ресурс]. *Организация саморазвивающихся инновационных сред*. М. : Когито-Центр, 2012. URL: <https://gtmarket.ru/library/articles/6606> (дата звернення: 6.06.2021).
15. Парсонс Т. Система координат действия и общая теория систем действия: культура, личность и место социальных систем. *Американская социологическая мысль*. М. : Изд-во МГУ, 1994. С. 448-464.
16. Парсонс Т. Система современных обществ ; пер. с англ. Л. А. Седова, А. Д. Ковалева ; науч. ред. пер. М. С. Ковалева. М. : Аспект-Пресс, 1998. 270 с.
17. Селютіна Н. Ф. Можливості та обмеження застосування соціокультурного підходу у сфері державного управління. *Теорія та практика державного управління*. 2013. Вип. 3. С. 75-80.
18. Сірій Є. В. Соціологія, загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії : навч. посіб. Вид. 2-ге. Київ : Атіка, 2007. 480 с.
19. Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика: исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений ; пер. с англ. В. В. Сапова. СПб. : Изд-во Рус. Христиан. гуманит. ин-та, 2000. 1054 с.
20. Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини XX століття. *Шлях освіти*. 2004. Т. 4. С. 6-12.
21. Хренов Н. А. Предшественники П. А. Сорокина: Н. Я. Данилевский и его теория культурно-исторических типов. *Наследие*. 2017. № 1. С. 6-25.

REFERENCES

1. Barsukova, T. I. (2006). *Vospitanie v sovremennom rossijskom obshestve (sociokulturnyj analiz)* [Education in modern Russian society (sociocultural analysis)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Stavropol [in Russian].
2. Bim-Bad, B. M. (2002). *Pedagogicheskij enciklopedicheskij slovar* [Pedagogical encyclopedic dictionary]. Moscow : Bolshaya Rossijskaya enciklopediya [in Russian].
3. Borinshtein, Ye. R. (2010). *Osoblyvosti sotsiokulturnoi transformatsii suchasnogo ukrainskoho suspilstva* [Features of socio-cultural transformation of modern Ukrainian society]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Odessa [in Ukrainian].
4. Borytko, N. M. (2001). *V prostranstve vospitatelnoj deyatelnosti* [In the space of educational activities]. Volgograd : Peremena [in Russian].
5. Veber, M. (1990). *Izbrannye proizvedeniya* [Selected works.]. Moscow : Politizdat [in Russian].
6. Husak, P. M., Husak L. Ye., & Martirosian L. A. (2016). *Vykhovannia u Starodavnii Hretsii: sotsiokulturnyi kontekst* [Education in Ancient Greece: Sociocultural Context]. Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].
7. Yezhova, O. O. (2013). *Vykhovannia osobystosti u novii sotsiokulturnii realnosti* [Education of the individual in the new socio-cultural reality]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 7, 69-75. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=pednauk_2013_7_11 [in Ukrainian].
8. Yershova, L. Ye. (2015). *Transformatsiia vykhovnoho idealu v Ukraini (XIX – pochatok XX stolittia)*. Kyivskiy, Odeskiy, Kharkivskiy navchalni okruhy [Transformation of the educational ideal in Ukraine (XIX – early XX century)]. Kyiv, Odesa, Kharkiv educational districts]. Zhytomyr : Vyd. Yevenok O. O. [in Ukrainian].
9. Kasian, V. I. (2008). *Filosofia: vidpovidi na pytannia ekzamenatsiinykh biletiv* [Philosophy: answers to the questions of exam tickets]. (5th ed.). Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
10. Krapivenskij, S. E. (1997). *Sociokulturnaya determinanta istoricheskogo processa* [Sociocultural determinant of the historical process]. *Obshestvennye nauki i sovremennost – Social sciences and modernity*, 4, 25–33. [in Russian].
11. Lapin, N. I. (2000). *Problema sociokulturnoj transformacii* [The problem of socio-cultural transformation]. *Voprosy filosofii – Questions of philosophy*, 6, 3-17. [in Russian].
12. Lapin, N. I. (2000). *Sociokulturnyj podhod i societalno-funkcionalnye struktury* [Sociocultural approach and socio-functional structures]. *Sociologicheskie issledovaniya – Sociological research*, 7, 3–12. [in Russian].
13. Marks, K., & Jengel's, F. (1960). *Sochinenija* [Paper]. (Vols. 1-30). (2d ed.). Moscow : Gospolitizdat, 1960. T. 23: [K. Marks. Kapital. Kritika politicheskoy jekonomii. T. 1, kn. 1: Process proizvodstva kapitala; podgot. k pečati A. I. Malys] [in Russian].
14. Nikitaev, V. V. (2012). *Subekty i tipologiya sociokulturnyh izmenenij* [Subjects and typology of socio-cultural changes]. *Organizaciya samorazvivayushihsysya innovacionnyh sred – Organization of self-developing innovative environments..* Moscow : Kogito-Centr. Retrieved from <https://gtmarket.ru/library/articles/6606> [in Russian].
15. Parsons, T. (1994). *Sistema koordinat dejstviya i obshaya teoriya sistem dejstviya: kultura, lichnost i mesto socialnyh sistem* [The coordinate system of action and the general theory of systems of action: culture, personality and place of social systems]. *Amerikanskaya sociologicheskaya mysl – American sociological thought*. Moscow : Izd-vo MGU [in Russian].
16. Parsons, T. (1998). *Sistema sovremennyh obshestv* [The system of modern societies] ; per. s angl. L. A. Sedova, A. D. Kovaleva ; nauch. red. per. M. S. Kovaleva. Moscow : Aspekt-Press [in Russian].
17. Seliutina, N. F. (2013). *Mozhlyvosti ta obmezhenia zastosuvannia sotsiokulturnoho pidkhodu u sferi derzhavnogo upravlinnia* [Opportunities and limitations of the socio-cultural approach in the field of public administration.]. *Teoriia ta praktyka derzhavnogo upravlinnia – Theory and practice of public administration*, 3, 75-80. [in Ukrainian].
18. Siryi, Ye. V. (2007). *Sotsiologhiia, zahalna teoriia, istoriia rozvytku, spetsialni ta haluzevi teorii* [Sociology, general theory, history of development, special and branch theories]. (2d ed.). Kyiv : Atika [in Ukrainian].
19. Sorokin, P. A. (2000). *Socialnaya i kulturnaya dinamika: issledovanie izmenenij v bolshih sistemah iskusstva, istiny, etiki, prava i obshestvennyh otnoshenij* [Social and cultural dynamics: the study of changes in the great systems of art, truth, ethics, law and social relations] ; per. s angl. V. V. Sapova. Saint Petersburg : Izd-vo Rus. Hristian. gumanit. in-ta [in Russian].
20. Sukhomlynska, O. (2004). *Metodolohiia doslidzhennia istoriko-pedahohichnykh realii druhoi polovyny XX stolittia* [Methodology of research of historical and pedagogical realities of the second half of the XX century.]. *Shliakh osvity – The path of education*, 4, 6-12. [in Ukrainian].
21. Hrenov, N. A. (2017). *Predshestvenniki P. A. Sorokina: N. Ya. Danilevskij i ego teoriya kulturno-istoricheskikh tipov* [Predecessors of PA Sorokin: N. Ya. Danilevsky and his theory of cultural and historical types]. *Nasledie – Heritage*, 1, 6-25. [in Russian].